

Paasikivi-seurat aikansa peilinä

Esitelmä Etelä-Pohjanmaan Paasikivi-Seuran 40-vuotisjuhlassa

Seinäjoki 10.12.2015

Heikki Paloheimo

Arvoisat kutsuvieraat, hyvät naiset ja herrat!

Jatkosodan loppuvaiheissa, elokuussa 1944, Juho Kusti Paasikivi kirjoitti päiväkirjaansa:

”Sanoin Svenssonille (The Associated Pressin edustaja) mm. minun ulkopoliittisen ohjelmani olevan:

a) Suomen ulkopoliittinen probleemi on Venäjä ja suhteemme siihen. Kaikki muut ovat poliittisesti toisarvoisia.

b) Hyvät ja ystävälliset välit Neuvosto-Venäjäan.

c) Konflikteja vältettävä.

d) Suomen on kartettava Venäjän-vastaista ja Venäjälle vihamielistä politiikkaa. Suomen ulkopoliittikka ei saa olla Venäjän-vastaista eikä Venäjälle vihamielistä.

e) Tähän on pyrittävä, huolimatta pettymyksistä, joita olemme saaneet ja saamme kokea.”

Tämä päiväkirjamerkintä kiteyttää ytimen siitä, mitä toisen maailmansodan jälkeen olemme nimittäneet Paasikiven linjaksi.

Vuoden 1956 presidentinvaalien kampanjassa Urho Kekkosen tukijat käyttivät termiä Paasikiven-Kekkosen linja. Sillä he korostivat Kekkosen roolia Paasikiven ulkopoliittisen linjan jatkajana. Presidentinvaalin valitsijamieskokouksessa Kekkonen tuli valituksi pienimmällä mahdollisella voittomarginaalilla.

Virkakauttaan aloitteleva Kekkonen sai vastaansa paljon arvostelua. Monet kokivat esimerkiksi valtiojohton varovainen suhtautumisen Unkarin kansannousuun Neuvostoliittoon suuntautuvana nöyristelynä. Presidentti Kekkosen omassa puolueessa, Maalaisliitossakin, oli Neuvostoliiton suuntaan erilaisia ajatuksia. Porkkalan palautus ja Maalaisliiton vaalipropaganda virittivät siirtolaisväestä odotuksia Karjalan palauttamisesta. Monissa puolueissa oli myös sisäistä tyytymättömyyttä niiden joukossa, jotka olivat joutuneet siirtymään syrjään Paasikiven ”uusien kasvojen politiikan” vuoksi välirauhan jälkeen. Ja jonkin verran keskustelussa oli mukana myös jyrkkää Neuvostoliiton vastaisuutta.

Tuo asetelma viritti keskustelua Paasikiven ja Kekkosen ulkopoliittisen linjan tukemisesta. Sen tuloksena syntyi niin sanottu Victorian piiri, ulkopoliittikan kysymyksistä ravintola Victorian kabinetissa Helsingissä keskusteleva, Paasikiven-Kekkosen ulkopoliittista linjaa tukevien arvovaltaisten henkilöiden joukko. Kekkosen lähipiiristä tähän joukkoon kuuluivat muun muassa Kustaa Vilkuna, Paavo Kastari ja Lauri Posti. Vilkunan kontaktipiiristä joukkoon kuului Maalaisliiton puoluesihteerin Arvo Korsimo, joka piti tärkeänä vapaamielisten tiedemiesten vetämistä mukaan Kekkosen tukijoukkoihin. Ruotsinkieliseltä puolelta joukkoon kuuluivat muun muassa Jan-Magnus Jansson, Kurt Westerholm ja Lars Dufholm.

Victorian piirin tilaisuuksissa keskusteltiin asiantuntevien alustusten pohjalta maamme ulko- ja turvallisuuspolitiikan ydinkysymyksistä. Niiden pohjalta muotoutui ohjelmallista sisältöä Paasikiven-Kekkosen linjalle. Ryhmän toiminnalla oli konkreettisia tavoitteita ja yleisiä tavoitteita. Konkreettisenä tavoitteena oli tukea poliittisesti presidentti Kekkosta. Yleisempänä tavoitteena oli pohtia ja analysoida sitä, miten sodan jälkeen aloitettava Paasikiven linjaa ajankohtaisissa olosuhteissa tulisi toteuttaa.

Syksyllä 1958 Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kriisiytyivät. Koettiin niin sanotut yöpakkaset. Heinäkuussa järjestetyissä eduskuntavaaleissa SKDL oli 50 kansanedustajallaan noussut eduskunnan suurimmaksi puolueeksi. Vaalien jälkeen se ei kuitenkaan päässyt hallitukseen. Uuteen, K.A. Fagerholmin III hallitukseen tulivat mukaan SDP, Maalaisliitto, molemmat kansanpuolueet ja Kokoomus. Hallituksen muodostamisen jälkeen Saimaan kanavan käyttöoikeutta koskeneet neuvottelut keskeytettiin, Suomenlahden kalastusta koskevan sopimuksen allekirjoittaminen lykättiin eikä tavaravaihtoneuvotteluja päästy aloittamaan. Lokakuussa Neuvostoliiton Helsingin-suurlähettiläs Viktor Lebedev poistui Suomesta. Neuvostoliitto ilmoitti, että Lebedev on siirtynyt uusiin tehtäviin eikä uutta suurlähettilästä hänen tilalleen toistaiseksi nimitetä. Se oli jyrkkä diplomaattinen ja poliittinen mielenilmaus.

Lokakuun lopulla Victorian piirin osanottajat tapasivat presidentti Kekkonen iltapalalla Tamminiemessä. Iltapalalla esittämässään alustuksessa Jan-Magnus Jansson totesi, että Paasikiven linja oli jäänyt aktiivisen vähemmistön varaan. Liian monet suhtautuivat siihen välinpitämättömästi tai jopa kylmästi luottaen siihen, että valtionjohto kyllä hoitaa ulkopoliittikan. Suomen ja Neuvostoliiton suhteet tuli saada vakaalle pohjalle ja tälle linjalle on hankittava vahvempaa tukea kansan keskuudessa. Paasikiven nimeä kantava seura voisi edistää tämän tavoitteen toteuttamista.

Seuran perustamiskokous pidettiin 27.11.1958. Siitä laadittiin lehdistölle julkilausuma, jossa luonnehdittiin seuran tarkoitusperiä. Sen mukaan Paasikivi perusti toimintansa Suomen maantieteelliseen asemaan ja historian antamiin kokemuksiin. Niihin nojautuen hän piti järjenomaista tosiasioiden tajua menestyksellisen ulkopoliittikan ohjenuorana. Tältä pohjalta hän loi luottamukselliset, molempien osapuolten olennaisten etujen mukaiset suhteet Neuvostoliittoon. Paasikiven omaksuma idänpolitiikka nähtiin edellytyksenä Suomen liittymiselle pohjoismaiseen yhteistyöhön Pohjoismaiden neuvostossa ja kansainväliseen yhteistyöhön Yhdistyneissä Kansakunnissa. Paasikiven sanoja lainaamalla julkilausumassa korostettiin perustavia asioita koskevan yksimielisyyden merkitystä: ”Kansan tulevaisuus riippuu viime kädessä kansasta itsestä – eikä vähimmin siitä, kykeneekö se erottamaan maan elinkysymykset toisarvoisista, yksimielisenä kokoontumaan kansan ja valtakunnan elinarvojen ympärille.”

Seuran perustamiskokoukseen osallistui yli 40 henkeä, joista 28 allekirjoitti seuran perustamisasiakirjan. Heti perustamiskokouksen jälkeen osanottajat lähettivät presidentti Kekkoselle tervehdyssähkeen, jossa he toivottivat hänelle ”jatkuvaa menestystä ohjatesanne kansakuntaamme suuren edeltäjänne viitoittamien suuntaviivojen mukaan kohti ulkonaisesti turvallista ja sisäisesti eheytynttä onnellista tulevaisuutta”.

Seuran tavoitteeksi otettiin Paasikiven linjan pohjalle rakentuvan ulkopoliittisen linjamme vahvistaminen ja vakiinnuttaminen laajojen kansalaispiirien keskuudessa. Seura otti tehtäväkseen myös Suomen ulkopoliittisen linjan ja seuran tunnetuksi tekemisen ulkomailla. Sääntöjensä mukaan seuran tarkoituksena on pyrkiä edistämään kaikkien kansalaispiirien keskuudessa kiinnostusta Suomen ulkopoliittikkaan ja kansainvälisen politiikan kysymyksiin sekä vaalia presidentti J.K. Paasikiven poliittista perintöä. Seuralla on ollut ja on läheiset yhteydet maan poliittiseen johtoon ja toiminnallaan se on pyrkinyt ylläpitämään ulkopoliittista yksituumaisuutta.

Seuran perustamista koskeva uutisointi osoitti, että suhtautuminen seuraan jakautui sisä- ja ulkopoliittisten rintamalinjojen mukaisesti. Maakansa raportoi seuran perustamisesta näkyvästi ja myönteisesti, Uusi Suomi ja Suomen Sosialidemokraatti nuivemmin.

Seura rekrytoi jäsenikseen sellaisia vaikutusvaltaisia henkilöitä yhteiskunnallisen elämän eri aloilta, jotka antoivat tukensa presidentti Kekkonen johtamalle ulkopoliittiselle linjalle. Monet Paasikivi-seuran perustajajäsenet kuuluivat Kekkonen lähipiiriin, mutta seura pyrki kokoamaan jäsenistöönnsä eri puolueista sellaisia arvovaltaisia henkilöitä, jotka tukivat presidentti Kekkonen harjoittamaa ulkopoliittista linjaa. Jäsenyyden käytännön kriteerit olivat seuran toiminnan alkuvaiheessa tiukkoja. Työvaliokunta edellytti uusien jäsenien hyväksymisessä yksimielistä valintaa. Seuran säännöissä edellytetään, että jäseneksi valittavalla henkilöllä on oltava kahden seuraan jo hyväksytyyn jäsenen suositus. Tämä sääntöihin perustuvaa käytäntöä noudatetaan edelleen.

1950-luvun lopun poliittinen tilanne vaikutti siihen, että seura omaksui näin valikoivan periaatteen uusien jäsenten hyväksymisessä. Paasikivi-seuraa perustettaessa yksikään suuri puolue ei ollut yhtenäisenä Urho Kekkonen johtaman ulkopoliitiikan takana. Suhtautuminen Kekkonen jakoi niin SDP:tä kuin Kokoomusta, eikä Maalaisliittokaan aivan yhtenäisesti Kekkonen politiikkaa tukenut. Uskollisimmin Kekkosta tuki puolueen ns. K-linja. SDP:n suhtautuminen Kekkonen ja poliittiseen linjaansa alkoi muuttua Rafael Paasion puheenjohtajakaudella. Kokoomuksessa 1970-luvun remonttimiehet rakensivat siltoja niin Keskustapuolueeseen kuin Kekkonen.

Kommunisteilla ei ole ollut näkyvää roolia Paasikivi-seuran toiminnassa, toisin kuin Suomi-Neuvostoliitto -seurassa. Koiranleuat ovatkin kuvanneet Paasikivi-seuraa herrojen SNS-seuraksi.

Maakunnallisista Paasikivi-seuroista poiketen valtakunnallisella Paasikivi-seuralla on ulkopoliitiikan asioissa jonkinlainen puolivirallinen asema. Sen kokouksissa esitelmiä ovat pitäneet tasavallan presidentit, pääministerit, muut ministerit, ulkoasianhallinnon korkeat virkamiehet ja silloin tällöin myös ulkomaiden valtionpäämiehet tai maassamme vierailevat muut korkeat ulkomaiset vieraat.

Hankala koetinkivi Paasikivi-seuran tavoittelemalle ulkopoliittisen yksituumaisuuden ylläpitämiselle tuli vastaan vuoden 1962 presidentinvaaleissa. Vuoden 1958 yöpakkaskriisin ja syksyn 1961 noottikriisin jälkeen Kekkonen tukijat korostivat entistäkin enemmän presidentti Kekkonen henkilökohtaisten neuvostosuhteiden merkitystä maamme ulkopoliittisen linjan ja hyvien neuvostosuhteiden takuumiehenä. Mutta vastaavasti noissa noottikriisin jälkeisissä vaaleissa ns. Honka-liiton muodostaneet puolueet moittivat Kekkosta ulkopoliitiikan käyttämisestä sisäpoliittisen vallankäytön välineenä. Paasikivi-seuran sisälläkin vuoden 1962 presidentinvaalit saivat aikaan jännitteitä.

Vuoden 1962 vaalien jälkeen poliittinen ilmapiiri muuttui nopeasti. SDP alkoi toipua ja elpyä puoluehajaannuksestaan. Vuonna 1963 Rafael Paasio valittiin SDP:n puheenjohtajaksi. Seuraavana vuonna presidentti Kekkonen astui Pitkäsillan yli Helsingin työväentalolle tarjoten sosiaalidemokraateille yhteistyön kättä. Ilmassa oli uudenlaisen yhteistyön henkeä. Näissä olosuhteissa virisi ajatus maakunnallisten Paasikivi-seurojen perustamisesta. Ensimmäiset maakunnalliset Paasikivi-seurat perustettiin Tampereelle ja Lahteen vuonna

1962. Sen jälkeen Paasikivi-seuroja on perustettu 20 eri paikkakunnalle. Etelä-Pohjanmaan Paasikivi-Seura perustettiin vuonna 1975. Tänään olemme viettämässä seuran 40-vuotisjuhlaa.

Maakunnallisten Paasikivi-seurojen toiminnassakin on korostettu arvovaltaisten henkilöiden mukana oloa. Niiden jäsenistössä ja hallituksissa on ollut mukana maaherroja, kaupunginjohtajia, kansanedustajia, kuntien johtavia poliitikkoja, maakunnallisten viestimien edustajia, arvostettuja liikemiehiä ja yliopistopaikkakunnilla yliopistojen professoreita.

Vuoden 1968 presidentinvaalit asettivat Paasikivi-seurat pulmalliseen tilanteeseen. Kokoomus asetti ehdokkaakseen pankinjohtaja Matti Virkkusen, tarjosi häntä Paasikiven työn jatkajaksi ja teki siinä tarkoituksessa selvän eron Paasikiven ja Kekkonen ulkopoliittisten linjojen välille. Paasikivi-seurat toimivat tilanteessa jonkin verran matalalla profiililla. Ne eivät halunneet aktiivisesti osallistua väittelyyn siitä onko Virkkusen Paasikiven linja selvästi huonompi kuin Kekkonen Paasikiven linja.

Seuraavissa, vuoden 1978 presidentinvaaleissa tilanne oli jo aivan toinen. Peräti kuusi puoluetta oli asettanut Kekkonen ehdokkaakseen. Presidenttipelin avasi SDP, joka jo vuonna 1975 oli pyytänyt Kekosta puolueen ehdokkaaksi seuraavissa presidentinvaaleissa. Vuoden 1968 presidentinvaaleista poiketen jokainen Kekkonen ehdokkaakseen asettanut puolue lähti nyt vaaleihin omana vaaliliittonaan.

Aikaisemmista presidentinvaaleista poiketen myös Paasikivi-seurat osallistuivat tällä kerralla avoimesti Kekkonen vaalikampanjatyöhön. Koska istuvan presidentin takana oli peräsi kuusi puoluetta, ja oletettavasti äänestäjäkunnan huomattavan suuri enemmistö, äänestysaktiivisuuden pelättiin jäävän alhaiseksi. Juuri tämän takia alueellisia Paasikivi-seuroja velvoitettiin järjestämään kampanjointia omalla alueellaan.

Paasikivi-seuroilla oli noissa vaaleissa eräänlainen koordinoijan rooli, kun kuusi Kekosta kannattavaa puoluetta osallistui vaaleihin itsenäisesti kukin omilla vaaliliitoillaan ja omalla kampanjatyöllään. Etelä-Pohjanmaan Paasikivi-Seuran perustaminenkin sai virikkeitä vuoden 1978 presidentinvaaliin valmistautumisesta. Etelä-Pohjanmaa ei ole ollut Kekkonen kannatuksen vahvimpia alueita.

Kekkonen osallistui itse kampanjan aikana vain muutamiin vaalitilaisuuksiin. Yksi näistä järjestettiin Lapualla. Markku Kulmalan kirjoittaman, juuri valmistuneen Etelä-Pohjanmaan Paasikivi-Seuran ansiokkaan historiikin mukaan se ei toteutunut aivan seesteisesti. Kiistaa oli jo siitä, järjestetäänkö tilaisuus Seinäjoella vai Lapualla. Maakunnan väki olisi halunnut järjestää tilaisuuden Seinäjoella, mutta ilmeisesti Kekkonen toiveiden mukaisesti vaaliorganisaatio järjesti sen Lapualla. Taustalla oli kiistoja, jotka paikalla oleva vanhempi väki varmaankin tuntee minua paremmin.

Aivan ilman säröjä Kekkonen vaalikampanjan avoin tukeminen ei edennyt kaikissa muissakaan maakunnallisissa Paasikivi-seuroissa. Esimerkiksi Turun Paasikivi-seurasta ainakin yksi jäsen erosi vastalauseena sille, että Paasikivi-seura tuki vaalissa avoimesti yhtä ehdokasta.

Paasikivi-seurassa Kekosta tukevan ryhmittymän toiminta päättyi vuoden 1978 vaaleihin. Seuraavissa, vuoden 1982 presidentinvaaleissa, kolme Paasikivi-seuran jäsentä, Mauno

Koivisto, Harri Holkeri ja seuran silloinen puheenjohtaja Jan-Magnus Jansson, oli presidenttiehdokkaana. ”Virallista linjaa” tukevan suuren koalition varjossa hahmottui porvarillisen yhteistyön rintama, jota puheenjohtaja Jansson aktiivisesti rakensi. Mauno Koiviston presidenttikaudella Paasikivi-seuran vanha kaarti jättäytyi pois seuran toiminnasta. Kun seuran alkuperäinen tehtävä, Kekkonen ulkopoliittisen johtoaseman tukeminen, oli väistynyt, myös seuran jäsenyys sai uuden, väljemmän luonteen. Se ei enää merkinnyt kannanottoa Kekkonen varaan rakentuvan ulkopoliittisen linjan tukemisesta.

Paasikivi-seurojen toimintaympäristössä moni asia on muuttunut. Presidentit eivät enää ole Kekkosia. Pääministerit ovat nousseet Suomen hallituslaitosten tosiasiallisiksi johtajiksi. Neuvostoliittoa sen paremmin kuin YYA-sopimusta ei enää ole. Moskovan sijasta Bryssel on noussut Suomen kansainvälisten suhteiden keskiöön. Sellaista selkeää ulkopoliittisen linjan ydintä, jolle yritetään saada koko kansakunnan tuki, ei enää näytä olevan. Paasikiven-Kekkonen linja on pudonnut pois ulkopoliittisesta kielenkäytöstä. Ulkopoliittisen keskustelun retoriikassa ei enää ylipäätään entiseen tapaan korosteta sitä, että meidän kaikkien tulee seisoa maamme virallisen ulkopoliittisen linjan takana. Ulkopoliitiikan linjasta ja sen vaihtoehdoista käydään keskustelua ja ollaan erimielisiä vähän samaan tapaan kuin muustakin politiikasta.

Kaikki tämä on olennaisesti muuttanut Paasikivi-seurojen toimintaa. Väkevä taistelu virallista ulkopoliitiikasta ja puolueettomuuspolitiikasta on laimentunut ja avartunut keskusteluksi EU-jäsenyydestä, Eurooppa-politiikan erilaisista vaihtoehdoista ja siitä, kuinka pitkälle Suomi voi ja kuinka pitkälle sen kannattaa mennä mukaan läntiseen integraatioon. Tämän päivän Suomessa ei hallituksilla taida olla näistä asioista yhtä kirkasta linjaa kuin Paasikiven-Kekkonen linjan kulta-aikana. Ulkopoliitiikan tavoitteet ovat nyt jotenkin epäselvempiä kuin Paasikiven-Kekkonen linjan kulta-aikana ja ulkopoliitiikan käytettävissä olevat keinot näyttävät harmillisen epävarmoilta.

Tähän muuttuneeseen tilanteeseen niin Paasikivi-seura kuin maakunnalliset Paasikivi-seurat ja vuonna 1994 perustettu Paasikivi-seurojen liitto ovat sopeutuneet. Idänsuhteiden ensisijaisuudesta näkökulmat ovat siirtyneet yleisempään eurooppalaiseen puolueettomuuspolitiikkaan, Suomen jäsenyyteen Euroopan unionissa sekä ulkopoliitiikan ja kansainvälisen politiikan ongelmiin yleensä.

Vaikka ulkopoliitiikkamme valintoja ei nykyään enää kuvata Paasikiven-Kekkonen linjana, ei Paasikiven perintö ole vain historiaan jäänyt ulkopoliitiikan oppirakennelma. Esimerkiksi Euroopan unionin Venäjänvastaisten pakotteiden kohdalla joudumme pohtimaan minkä merkityksen annamme esitykseni alussa mainitsemalleni Paasikiven päiväkirjamerkinnälle: Suomen on kartettava Venäjän-vastaista ja Venäjälle vihamielistä politiikkaa.

Vaikeata on saada maamme osallistumista EU:n Venäjä-pakotteisiin näyttämään kovin paasikivimäiseltä politiikalta! Mutta missä määrin sitoutuminen länsieurooppalaiseen yhteistyöhön mahdollisesti vahvistaa maamme turvallisuustilannetta, vai vahvistaako se?

Myös Venäjä on nykyään erilainen kuin entinen Neuvostoliitto. Neuvostoliitto oli keskusjohtoinen, poliittisilta oloiltaan staattinen ja toiminnoiltaan yleensä melko hyvin ennustettava. Nykyinen Venäjä on paljon epävakampi ja vaikeammin ennustettavissa oleva.

Tämän kaltaisiin aikamme ulkopoliitiikan haasteita koskevaan keskusteluun Paasikivi-seurat voivat tuoda oman panoksensa edistämällä analyttistä vuoropuhelua maamme ulkopoliitiikan

kulloinkin ajankohtaisista ongelmista. Siitä löytyy Paasikivi-seurojen tehtäväkentän ydin omana aikanamme.

Toivotan 40-vuotista taivaltaan juhlivalle Etelä-Pohjanmaan Paasikivi-Seuralle menestystä sen työssä ulkopoliittikkaa koskevan asiapitoisen keskustelun edistäjänä.